

УДК 331.556.2:330.131.7:001.891.7
JEL J61, O15

В. Я. Бідак

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу соціально-
гуманітарного розвитку регіону ДУ «Інститут регіональних
досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів
e-mail: vbidak1@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0392-6901>

МОНІТОРИНГ НАСЛІДКІВ ВИМУШЕНОЇ МІГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕНОЇ РИЗИКОГЕННОСТІ СУСПІЛЬСТВА

Розглянуто передумови формування багатопільового моніторингу індикаторів наслідків вимушеної міграції в умовах мілітарних загроз розвитку України. Висвітлено особливості реалізації такого моніторингу на прикладі соціологічного обстеження проблем інтеграції внутрішньо переміщених осіб через вибрані критерії мінімізації ризикогенності: забезпечення зайнятості, гідних побутових умов, соціальної захищеності, соціокультурної облаштованості, нейтралізацію соціальної напруженості, стабілізацію соціально-психологічного стану. Виявлено специфічні риси поведінки внутрішніх мігрантів, різний міграційний досвід, ставлення до світоглядних та базових соціогуманістичних референтів, відмінності соціокультурних орієнтацій, полярність поглядів на майбутнє, найбільш гострі соціально-захисні потреби. Діагностовані індикатори дають право стверджувати про особливості налаштування моніторингу в заданих дослідницьких фокусах. Результати обстеження можуть послужити аналітичним матеріалом для обґрунтування рекомендацій при розробці соціальних програм підтримки внутрішньо переміщених осіб на регіональному рівні.

Ключові слова: моніторинг, наслідки вимушеної міграції, ризикогенність, міграційні ризики, внутрішньо переміщені особи, соціальна захищеність мігрантів.

Bidak V. MONITORING THE CONSEQUENCES OF FORCED MIGRATION IN THE CONTEXT OF INCREASED RISK-TAKING OF SOCIETY

The preconditions for forming multi-purpose monitoring of the indicators of the consequences of forced migration in the conditions of the militaristic threats for Ukraine's development are considered. The peculiarities of implementation of such monitoring are illustrated by the example of sociological examination of the problems of integration of internally displaced persons through selected criteria for minimizing of risk-heterogeneity: provision of employment, decent living conditions, social protection, socio-cultural arrangement, neutralization of social tension, stabilization of socio-psychological state. The specific features of behavior of internal migrants, different migration experiences, attitude to ideological and basic sociohumanistic referents, differences of socio-cultural orientations, polarity of views on the future, the most acute social and protective needs are revealed. Diagnosed indicators give the right to confirm the peculiarities of the monitoring setting in the given research focuses. It is noted that formation of the resident population's culture of a tolerant treatment of migrants will contribute to overcoming of linguistic barriers and, as a result, to development of the unified cultural platform for national, civic identity. Linguistic and cultural policy should become an instrument for shaping the views of citizens, their way of perceiving the world and their own identity on the basis of democratic values inherent to the Ukrainian nation and Ukrainian civil society, as well as freedom and responsibility. The effective development of the mechanisms of integration of migrants into the host society is supposed to direct the policy of internally displaced persons in order to balance the interests of local communities and the need to create decent living conditions and work of the aggrieved persons. The results of the survey can serve as analytical material for substantiating the recommendations when developing social support programs for internally displaced persons at the regional level.

Keywords: monitoring, consequences of forced migration, risk-taking, migratory risks, internally displaced persons, social protection of migrants.

Постановка проблеми. Реалізація завдань політики інтеграції українського суспільства передбачає необхідність оперативного реагування на загрози та ризики, спричинені мілітарними діями на території Донецької та Луганської областей. До них належать окреслення найбільш проблемних питань, що потребують першочергової уваги з боку держави, передовсім визначення масштабів гуманітарних, соціально-економічних загроз та напрямів мінімізації негативних наслідків, зокрема від збільшення інтенсивності потоків внутрішньої міграції, а також налагодження перманентного моніторингового відстежування та оцінювання понесених і потенційних втрат.

Саме моніторинг поліфакторних наслідків вимушеної міграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО) в умовах прояву міграційних ризиків, зокрема і

через фактор соціокультурних трансформацій виступає важливим інструментом механізму мінімізації ризикогенності міграційних систем. Вимушені міграції, зростаюча міграційна активність населення України у сучасному глобалізованому просторі як ніколи вимагають реалізації нових стратегій соціально-економічного розвитку приймаючих регіонів, які б засвідчували їх соцієтальність, цілісність, досяжність та підтримку економічних, соціальних, а також культурологічно-моральних стандартів.

Моніторинг ситуації щодо ВПО наглядно демонструє труднощі органів державної влади та й самого суспільства сприймати і регулювати відповідні процеси. А, з появою новітніх соціальних ризиків та загроз у діяльності територіальних міграційних

систем в реально діючих українських умовах, коли після політичних подій 2013–2014 рр., з анексією Криму і окупацією Донбасу, з втратою в цих регіонах 18 % населення і 20 % ВВП, позбавленням значної частини добувної і переробної промисловості, з формуванням нового для України типу міграцій, тобто появою ВПО, що призвело до перерозподілу населення, зокрема його працездатної категорії між регіонами [1], соціальний проект теперішнього суспільства ризику, нормативним ідеалом якого завжди виступала мирна безпека, зараз став набувати чітко негативного і захисного характеру [2].

Іншими словами, орієнтація на задоволення соціо-захисних потреб замінюється орієнтацією на їхнє самообмеження, а система звичних цінностей заміщується системою цінностей безпекового суспільства.

Аналіз останніх досліджень. Теоретико-методологічні, методичні та прикладні питання проблем міграції постійно перебувають в центрі прискіпливої уваги і зарубіжних, і вітчизняних науковців. Зокрема дослідницькі вектори аналізу міграційних політик держав, пошук раціональних моделей їх регулювання, оптимізації знаходимо в працях Д. Беррі, Д. Боргес, К. Кельдстадлі, Д. Массей, В. Охель, П. Качмарика та ін. Ґрунтовні наукові розвідки, що стосуються української міграційної ситуації і затребувані необхідністю оцінки та прогнозного передбачення міграційного профілю України в контексті її викликів та міліарних загроз, здійснюють О. Власюк, П. Гайдуцький, Е. Лібанова, Ю. Макогон, О. Малиновська, С. Пирожков, О. Позняк, І. Прибиткова, М. Романюк, Л. Шаульська та ін; питання ідентифікації, упередження, мінімізації ризикогенності міграційних переміщень досліджують В. Горбулін, Д. Демчук, О. Макаров та ін.; проблемам вимушеної міграції, її соціобезпековій проблематиці, інтеграційним, рееміграційним, соціокультурологічним виявам присвячують свої напрацювання У. Садова, Л. Семів, М. Кравченко, Н. Філіпова, М. Біль, О. Риндзак та ін.

Водночас регулювання міграційної поведінки населення на регіональному рівні вимагає також оперативних зрушень з виявом наслідків вимушеної міграції в контексті підвищеної ризикогенності суспільства, зокрема корекцію інституційного, науково-методичного, нормативно-правового, організаційного, соціозахисного, працересурсного забезпечення інструментів її реалізації. Це стосується, передовсім поліпшення системи статистичної звітності, якісної оцінки обсягів та масштабів внутрішніх переміщень, удосконалення механізмів діагностики, моніторингу міграційних змін щодо ідентифікації ознак міграційних ризиків та факторів їхнього утворення, рівня генерування міграційного потенціалу ВПО, рівня його реалізації у приймаючому соціумі.

Метою статті є розкриття значущості формування багатоцільового соціологічного моніторингу індикаторів наслідків вимушеної міграції, а також його діагностичних функцій як інструменту відстеження станів міграційної ситуації з метою вироблення регуляторних рішень щодо мінімізації ризикогенності у регіоні-соціумі.

Основні результати дослідження. Аналіз офіційних статистичних даних щодо міграційних процесів, спостережених в регіонах країни впродовж

2014–2017 рр. засвідчує значний міграційний приплив вимушених переселенців, передовсім у м. Київ та Київську область, а також найбільше у міста Харківської, Одеської та Львівської областей. Загалом фіксується збільшення населення в цих адміністративно-територіальних одиницях в обсягах 5.0–6.4%. В інших регіонах спостерігається незначна динаміка переселення ВПО, що не змінює загальну тенденцію міграційного відтоку. При цьому у 17 областях сальдо міграції залишається від'ємним головню через дію економічних чинників трудової міграції, скерованої до великих індустріальних міст [3; 4].

Дані оперативної інформації Міністерства соціальної політики України засвідчують, що станом на 21 травня 2018 року, за повідомленнями структурних підрозділів соціального захисту населення обласних та Київської міської державних адміністрацій, взято на облік 1 506 476 переселенців або 1 231 136 сімей з Донбасу і Криму [5]. Зазначені внутрішні міграційні переміщення суттєво напружують ринок праці в приймаючих регіонах, що позначається на подальших міжрегіональних переміщеннях та перерозподілі переселенців.

До того ж, зауважимо, що потенціал приймаючих регіонів-соціумів сам, маючи складну поліструктурну природу, на пряму залежить від адаптації та інтеграції потенціалу мігрантів, тобто ВПО, які згідно Закону України визначаються як громадяни, яких змусили, або які самостійно покинули своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [6]. Стосовно них міграційна політика повинна спрямовуватись на пристосування цієї категорії громадян до інтеграційних вимог і можливостей регіонів-соціумів та базуватись на наявній соціально-економічній та організаційно-правовій платформі, з ефективним задіянням практичних соціально-захисних механізмів як основи зниження міграційної ризикогенності. Наприклад, структурні підрозділи місцевих державних адміністрацій з питань соціального захисту населення зобов'язані надавати власникам майна, що використовується для компактного поселення ВПО інформацію з Єдиної інформаційної бази даних про внутрішньо переміщених осіб про кількість осіб, зареєстрованих за місцезнаходженням такого майна. Зазначена інформація стане належним підтвердженням факту використання такого майна для поселення внутрішньо переміщених осіб. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування повинні вживати всіх можливих заходів, спрямованих на розв'язання проблем, пов'язаних також із наданням комунальних послуг, електричної та теплової енергії, природного газу внутрішньо переміщеним особам у місцях їх компактного поселення, відповідно до законодавства тощо [7].

Тобто, формування системи соціального захисту вимушених мігрантів-адаптантів має включати два органічно взаємопов'язані етапи: 1) з'ясування суб'єктивної оцінки соціально-економічної захищеності з боку самих мігрантів; 2) формування системи соціального захисту мігрантів як сукупності державних і регіональних інструментів запобігання появі та вирішення наслідків ризикових ситуацій. У

першому випадку передбачається постійний соціологічний моніторинг основних параметрів соціально-економічної захищеності мігранта; у другому – корекція вузьких місць в діяльності державних інституцій, відповідальних за регулювання міграційних процесів у регіоні-соціумі.

У даному випадку йдеться про регіони-соціуми, що повинні виступати активними агентами регіональної політики у державі і котрі зможуть лобювати інтереси шляхом розробки спеціальних програм соціального захисту та розвитку населення загалом, чи окремих його категорій (мігрантів). Проте, це лише одна складова (передумова) формування багатопільового моніторингу індикаторів виявів поліфакторних наслідків міграції (геополітичних, соціально-економічних, соціально-психологічних, культурологічних, зокрема соціокультурних) в умовах мільярних загроз розвитку України.

Аналітична висвітленість результатів такого моніторингу повинна враховувати відносну доступність статистичних даних в побудові моделі самого моніторингу із застосуванням методів статистичного порівняльного аналізу. Дві інші складові – моніторинг стану поліфакторних виявів міграції у регіоні та моніторинг індикаторів реагування регіону-соціуму на ці вияви вимагають застосування спеціальних соціологічних методів. У методологічному плані моделі означених моніторингових ґрунтуються на перевірці відповідності фактичних станів міграційної ситуації у регіоні-соціумі певним нормативним (гіпотетичним, бажаним) станам.

Практичне налаштування моніторингу має служити допоміжним засобом в побудові ефективних територіальних міграційних систем як специфічно створюваних ринків праці різного рівня організації, обумовлених укладанням міграційних трудових договорів і угод як усередині країни (ендогенна територіальна міграційна система), так і на міждержавному рівні (екзогенна територіальна міграційна система) [8, с. 55]. Результати обстеження адаптаційної поведінки громадян України, які переміщені з тимчасово окупованої території України, можуть послужити аналітичним матеріалом для обґрунтування рекомендацій при розробці на регіональному рівні соціальних програм підтримки ВПО [9, с. 148-165].

Особливості реалізації такого моніторингу можна навести на прикладі соціологічного анкетного обстеження проблем інтеграції ВПО в Україні через вибрані критерії мінімізації ризикогенності, зокрема: забезпечення зайнятості та гідних побутових умов, соціальної захищеності, соціокультурної обласшованості, нейтралізацію соціальної напруженості, стабілізацію соціально-психологічного стану тощо. Таке анкетне обстеження ВПО було здійснене робочою групою відділу соціально-гуманітарного розвитку регіону ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» разом з працівниками Міжнародного благодійного фонду «Карітас України» у 2015 р. в окремо вибраних регіонах України. Дослідженням охоплювались повнолітні особи, що покинули місця свого постійного проживання у зв'язку з мілітарним конфліктом та окупацією Донбасу, і звертались з потребами допомоги до регіональних організацій фонду (члени багатодітних сімей, особи поважного

віку, неповносправні громадяни чи їхні опікуни тощо). Масив опрацьованої вибірки становив близько 600 анкет з Волинської, Донецької, Запорізької, Івано-Франківської, Львівської, Одеської, Харківської областей та м. Києва. Для порівняльного аналізу дослідження проводилось в регіонах з найвищою (Харківська, Донецька обл.) і найнижчою (Івано-Франківська, Львівська обл.) часткою ВПО у загальній чисельності населення областей [10].

Дослідження дало можливість виявити специфічні риси поведінки внутрішніх мігрантів, різний міграційний досвід, ставлення до світоглядних та базових соціогуманістичних референтів (держави, мови, сім'ї, релігії), відмінності соціокультурних орієнтацій, полярність поглядів на майбутнє, найбільш гострі соціально-захисні потреби. Виявлені індикатори дали право стверджувати про особливості налаштування спеціального моніторингу в наступних дослідницьких фокусах: опис соціально-демографічного портрету внутрішньо переміщених осіб; дослідження основних індикаторів соціокультурної інтеграції та адаптації ВПО у регіонах України; ідентифікація чинників ризикогенності вимушеної міграції.

На основі моніторингового зрізу результатів представленого дослідження, аналізу наслідків вимушеної міграції та пріоритетності заходів з вирішення проблем ВПО (з урахуванням статусу у зайнятості респондентів) [11, с. 39], виділено три найгостріші проблеми вимушених переселенців в різних регіонах України, що ставлять першочергові завдання перед державними та регіональними органами влади: забезпечення переселенців житлом, речами першої необхідності та особливо, сприяння у працевлаштуванні. Стосовно останнього, важливим є створення умов для самозайнятості та підприємницької діяльності переселенців; покращання їх поінформованості про можливості працевлаштування в окремих регіонах України та за кордоном; надання тимчасових пільг працевлаштування щодо працевлаштування ВПО. Найбільш тривожним фактом виявилось те, що більшість респондентів на час опитування не працевлаштована (трохи більше 60%). Навіть з тих 14,2%, що зуміли влаштуватись на роботу за своїм фахом: 6,3% отримує значно нижчий дохід від попереднього, 7% – практично такий самий, та лише 0,9% мають вищий рівень доходу, що мали до переселення [12, с. 26]. Одним з дієвих кроків покращання працевлаштування переселенців є налагодження ефективної системи їх професійної підготовки та перепідготовки. Про готовність до зміни спеціальності, виду діяльності, проходження спеціальних курсів висловились майже половина опитаних ВПО [13, с. 126].

Необхідно зауважити, що одержаний в дослідженні аналітичний матеріал доповнює узагальнену фахову оцінку ризикогенності середовища, відображену в Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України [14]. Оцінка засвідчує, що найбільш актуальними у середньостроковій перспективі залишатимуться загрози, викликані мілітарними агресивними діями Росії, що здійснюються, передовсім для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності; розпалювання міжетнічної, міжконфесійної, соціальної ворожнечі і ненависті,

сепаратизму і тероризму, підтримки маріонеткових квазидержавних утворень на тимчасово окупованій території частини Донецької та Луганської областей; порушення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування та блокування важливих об'єктів промисловості й інфраструктури. Відтак кризові явища у національній економіці, неефективність антикризових заходів, що призводять до виснаження фінансових ресурсів держави, обмежують її можливості щодо фінансового забезпечення реалізації державної політики національної безпеки.

Водночас методологічні засади ідентифікації новітніх соціально-міграційних ризиків та факторів їх впливу на розвиток регіонів у фокусі конфліктної ситуації в державі підводять до висновку, що однією з ключових ознак українського суспільства є його трансформація у «суспільство ризику», а звичні середовища існування людей перетворюються у ризикогенні. У зв'язку з появою новітніх соціальних ризиків та загроз у діяльності регіональних (територіальних) міграційних систем особливою гостроти набуває наступне:

- ускладнення демографічної ситуації, що проявляється в подальшому зростанні рівня урбанізації при одночасній депопуляції багатьох ареалів (особливо сільських) та суттєвій видозміні системи розселення;
- домінування загальної відкритості територіальних суспільних систем, зокрема стосовно міграційного руху робочої сили, що істотно впливає на відтік (в інших випадках – притік) у координати певних територій не тільки інтелектуальних, але й недостатньо кваліфікованих робочих кадрів;
- місцева специфіка регіонів у прояві соціальних, економічних, природно-кліматичних, культурологічних, історико-політичних факторів та особливостей соціально-економічного життя громад;
- рівень пасіонарності, соціальної і професійної мобільності та трудової активності населення різних регіонів, що сформувались у конкретних історичних та культурологічних умовах;
- особливості ідеологічно-культурного середовища, ментальних відмінностей, що впливають на соціально-психологічний стан людей та сприяють вибору ними способу реалізації своїх життєвих стратегій, включаючи орієнтації міграційного спрямування;
- міжрегіональні відмінності соціально-економічного розвитку, що впливають на можливість зайнятості мешканців та отримання ними доходів;
- посилення фінансово-економічної кризи при суттєвій обмеженості соціально-захисних ресурсів, особливо щодо вимушених переселенців.

Зазначимо, що на державному рівні моніторинг міграційних процесів здійснює міграційна служба України. Вона, ставлячи своїм завданням реалізацію державної політики у сферах міграції (імміграції та еміграції, у тому числі протидії нелегальній, незаконній міграції), проводить аналіз міграційної ситуації в країні щодо проблем біженців та інших категорій мігрантів. Державна міграційна служба

(ДМС) періодично подає звіти з означеного моніторингу, в яких зосереджені оперативні результати спостережень за основними подіями в Україні. Мета моніторингу: здійснення прогнозу та упередження негативного розвитку міграційних процесів із зазначенням орієнтованого переліку можливих міграційних ризиків, що можуть призвести до негативних наслідків у сферах міграції та інших пов'язаних сферах. Серед впливу значень окремих показників моніторингу міграційних ризиків та їх наслідків на міграційну ситуацію найбільш значущими є:

- у сфері внутрішньої міграції: ризик посилення обсягів внутрішньої міграції населення з тимчасово окупованої території України та районів проведення АТО;
- у сфері нелегальної (незаконної) міграції: ризик збільшення фактів незаконного проникнення іноземців та осіб без громадянства на територію України;
- у сфері надання притулку: ризик зростання звернень громадян, у країнах походження яких відбуваються дії, що перешкоджають нормальному проживанню людей, із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує захисту;
- у сфері трудової міграції: ризик необґрунтованого зростання обсягів трудової міграції в Україні та негативного впливу трудових мігрантів на ринок праці [15]
- у сфері «ідеологічної міграції»: ризик спотворення демократичних процедур, ризик індукованої інформаційної небезпеки, проникнення підірваних соціальних (інформаційних) технологій, зокрема через нелегальний контент (доктрини «Русского міра», імперського панславизму, геополітичних ідей московського православ'я, православного воїнства тощо).

Таким чином, міграційний моніторинг є спеціально організованою, розгалуженою системою перманентного та оперативного отримання, обробки, зберігання та первинного аналізу даних про міграційну ситуацію та фактори її виникнення на загальнодержавному чи регіональному рівні. Цільова функція такого моніторингу може мати двійсту природу – бути орієнтовна на поворотних (тимчасових) мігрантів й стосуватися безповоротних мігрантів (переселенців). У першому випадку у фокусі уваги перебуватиме адаптація людини у нове середовища (багатосторонній процес взаємного пристосування, суб'єктами якого виступають мігранти та члени приймаючого регіону-соціуму, а також відповідні соціальні інститути). У другому – інтеграція як процес зближення, взаємоприспособлення і зрощування відносно самостійних громад мігрантів у сторону взаємної співпраці з мешканцями регіону-соціуму (у царині соціального захисту та соціального розвитку).

Посутньо підкреслимо, що адаптація і інтеграція є складними, багатогранними процесами пристосування мігрантів до нового соціально-економічного, соціокультурного середовища, а також відповідно і приймаючого соціуму до новоприбулих осіб, їх соціально-економічних, культурологічних потреб тощо. Суб'єктами адаптації виступають з

одного боку – іммігранти чи внутрішньо переміщені особи, з іншого – органи державної влади, органи місцевого самоврядування, різноманітні соціальні інститути, а також місцеві мешканці та представники інших груп і національних меншин. Серед досліджених стратегій адаптації найбільш прийнятною як для окремого індивіда, так і всього суспільства видається модель інтеграції, коли можна певною мірою зберегти власну національну ідентичність, культурну платформу і при цьому бути невід'ємним і корисним суб'єктом великого соціуму. Реалізація такої моделі адаптації можлива за умов, коли середовище приймаючого соціуму є відкритим і сприятливим для цього, а з іншого боку при добровільному виборі самим адаптантом актуалізованих адаптаційних умов [16, с. 27].

Щодо культурологічного виміру вимушеної міграції (а багатогранність підходів до висвітлення феномену культури диктує той факт, що адаптація вимушено переміщеного культурологічно строкатого населення повинна базуватися на основі осучасненої національної доктрини культурологічної політики і оперувати інструментами інформаційного моніторингу, скерованого на об'єкт дослідження – вимушено переселений контингент населення в умовах його інтеграції у місцеві громади), модель передбачає такі функціональні елементи:

1) загальнонаціональна українська культура, як модерна і конкурентоспроможна, продукує та реалізовує новітні сфери творчості та культурної практики;

2) населення країни, включаючи і вимушено переселений контингент, зберігає своє неповторне культурне обличчя, засвідчуючи оригінальний, пізнаваний образ багатогранності культури у загальнонаціональній свідомості громадян країни;

3) об'єднавчий потенціал української культури стає потужним чинником національної ідентичності та єдності;

4) у суспільній свідомості утверджується сприйняття української культури як сукупності культур всіх регіональних осередків, а також усіх етнічних груп, інтегрованих у єдиний культурний простір держави;

5) створюються умови для взаємного обміну виробничим і організаційним досвідом, у тому числі набутих ВПО та інших категорій мігрантів на місцях їхнього попереднього проживання;

6) активізується культурологічний континуум, націлений на сприяння нівеляції (погашення, нейтралізації) можливих відцентрових установок та устремлень щодо зміцнення спільного державотворення у деякої частини ВПО;

7) толерантна популяризація серед ВПО основних особливостей екзистенційних цінностей, вироблених у регіоні інституційними домінантами культури (церкви, школи, громадських об'єднань, волонтерських, спортивних, патріотичних, харитативних організацій, пластунаського молодіжного руху та ін.);

8) побудова інформаційної мережі для культурологічного покриття медійними засобами всієї території країни, а також продукування відповідної інформації для її поширення (діаспора, громади трудових мігрантів тощо).

Інтеграція мігрантів у новому середовищі визначає мету державної регіональної політики (як соціально-економічного, так і соціально-гуманістичного розвитку) та головні завдання в цьому процесі центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, спрямованих на досягнення цілей адаптаційного введення мігрантів у місцеві громади.

Висновки. Складність інтеграції мігрантів у місцеві громади на фоні підвищеної ризикованості позначається існуванням низки проблем, хоча б таких як: відсутність адекватної для сьогодення стратегії модернізації українського суспільства, яка б враховувала новітні міграційні ризики та позитивні міграційні ефекти; проблема законодавчого і виконавчого узгодження функцій та заходів різних інституцій політики інтеграції мігрантів; суттєве обмеження бюджетних ресурсів на підтримку заходів окремих напрямків як загальнонаціональної соціальної та економічної, так і міграційної політики у державі, зокрема, політики інтеграції мігрантів за новим місцем проживання; а також проблема статистичного та облікового забезпечення та супроводу міграційних процесів та побудова єдиної моніторингової системи діагностики ефективності соціально-захисних аспектів міграційної політики саме в умовах підвищеної ризикованості.

Хоча між місцевим населенням та вимушеними іммігрантами не виявлено надмірних соціокультурних, світоглядних суперечностей, більшість з них обрали для себе модель транзиту. Тобто ВПО сприймають своє перебування у приймаючому регіоні як тимчасове, як очікування можливості повернутися на малу батьківщину або ж знову змінити місце проживання. Цю особливість слід безперечно враховувати при формуванні системи соціального захисту вимушених переселенців та вирішенні їх ключових запитів.

Формування культури толерантного ставлення постійного населення до мігрантів сприятиме подоланню лінгвістичних бар'єрів (вивчення української мови як державної, а в разі потреби – рідної мови окремих етнічних груп мігрантів), і в результаті – виробленню єдиної культурологічної платформи національної, громадянської ідентичності. Мовно-культурна політика має стати інструментом формування світогляду громадян, їх способу сприйняття світу та власної ідентичності на основі демократичних цінностей, притаманних українській нації та українському громадянському суспільству, а також свободи і відповідальності. Право користуватися свободою є вимогою, невіддільною від людської гідності, особливо в ділянці релігії та моралі. Це право має бути цивільно визнане і захищене в межах спільного добра і громадянського порядку.

Ефективний розвиток самих механізмів інтеграції мігрантів у приймаючий соціум скеровуватиме політику щодо внутрішньо переміщених осіб в напрямку забезпечення балансу між інтересами місцевих громад та необхідністю створення гідних умов для життя і праці постраждалих осіб.

Реалізація регіональних програм інтеграції мігрантів у місцеві громади сприятиме виробленню господарчих, соціальних і культурологічних принципів національної ідеології, життєво необхідної для сучасного українського суспільства, в якому гостро

дається взнаки відсутність виразної ідеологічної системи, брак тієї національної доктрини, «спільної мети», духовного стержня або національної ідеї, яка могла б мобілізувати різні соціальні верстви на шляху до утвердження міцної суверенної держави особливо в умовах її підвищеної ризикованості.

Отже, діагностика за допомогою спеціально організованого соціологічного моніторингу, передовсім, базової соціальної захищеності мігрантів (соціальне забезпечення, соціальна допомога, соціальне страхування), як і прискорення формування спільних цінностей стосовно праці, розвитку людини та реалізації її потенціалу, міжлюдських взаємин допомагатиме досягненню безпеки мігрантів у приймаючому соціумі.

Список використаних джерел

- Лібанова Е. М. (ред.), Горбулін В. П., Пирожков С. І. та ін. *Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі*: національна доповідь. К.: НАН України, 2015. 363 с. URL: http://www.idss.org.ua/monografii/2016_dopov_Donbas.pdf
- Бідак В. Я. Класифікація чинників ризикованості вимушеної міграції в Україні. *Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум*: матеріали доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (17 червня 2016 р., Львівський інститут МАУП). Львів, 2016. С. 133-136. URL: http://li-maup.edu.lviv.ua/uploads/media/content/zbirnyk_conf_2016.pdf
- Теслюк Р. Т., Селешук Г. П. Сучасні тенденції української міграції та самоорганізації громад мігрантів. *Регіональна економіка*. 2017. №4. С. 46-53.
- Кравців В. С. (ред.). Територіальний розвиток і регіональна політика в Україні: Виклики та пріоритети сталого ендегенного зростання регіонів України в умовах сучасних реформ: наукова доповідь / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2018. 159 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
- Обліковано 1 506 476 переселенців. *Міністерство соціальної політики України: офіційний сайт*. 21.05.2018. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/15316.html>
- Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. №1. Ст. 1. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>
- Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» щодо забезпечення права на отримання комунальних послуг: Закон України від 23.03.2017 № 1972-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. №18. Ст. 218. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1972-19>
- Регіональна міграційна політика та механізми її реалізації*: монографія / ред. У. Я. Садова; Інститут регіональних досліджень НАН України. Львів, 2011. 528 с. (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»).

9. *Наслідки міграційних процесів: нові виклики та можливості для регіонів* / ред. У. Я. Садова; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2015. 252 с. (Сер. «Проблеми регіонального розвитку»). URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20150804.pdf>

10. Садова У. Я., Риндзак О. Т., Андрусин Н. І. Актуальні проблеми зайнятості внутрішньо переміщених осіб: регіональний аспект. *Демографія та соціальна економіка*. 2016. №3(28). С. 171-175.

11. *Методичні рекомендації щодо проведення регіонального обстеження внутрішньо переміщених осіб-громадян України* / редкол.: У. Я. Садова, О. С. Матковський, О. С. Гринькевич; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2014. 40 с.

12. *Інтеграція мігрантів у приймаючий соціум: соціокультурологічні аспекти модернізаційного розвитку регіону* / редкол.: У. Я. Садова, Н. І. Андрусин, О. Т. Риндзак, В. Я. Бідак; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2015. 48 с.

13. Риндзак О. Т. Соціокультурні аспекти інтеграції внутрішньо переміщених осіб у регіональному вимірі. *Регіональна економіка*. 2016. №3(81). С. 120-127.

14. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України». Указ Президента України від 14 березня 2016 р. № 92/2016. *Портал Президента України*. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>

15. Моніторинг міграційних процесів. *Державна міграційна служба України: офіційний сайт*. 2018. URL: <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/monitoring-migracijnix-procesiv.html>

16. *Моніторинг соціокультурних виявів міграції в умовах євроінтеграційних процесів України: регіональний аспект: методичні рекомендації* / редкол.: У. Я. Садова, М. О. Олісевич, О. Т. Риндзак, Н. І. Андрусин; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2015. 54 с.

References

- Libanova, E. M. (Ed.), Horbulin, V. P., Pyrozhkov, S. I., et al. (2015). *Polityka intehratsiyi ukrayins'koho suspil'stva v konteksti vyklykiv ta zahroz podiy na Donbasi* [Policy of Ukrainian society integration in the context of challenges and threats of events in Donbas] (National report). Kyiv: NAS of Ukraine. Retrieved from http://www.idss.org.ua/monografii/2016_dopov_Donbas.pdf [in Ukrainian].
- Bidak, V. Ya. (2016). *Klasyfikatsiya chynnykiv ryzykohenosti vymushenoyi mihratsiyi v Ukrayini* [Classification of risk level factors of forced migration in Ukraine]. In *Suspil'ni transformatsiyi i bezpeka: lyudyna, derzhava, sotsium* [Social transformations and security: individual, state, society]: Proceedings of the Pan Ukrainian scientific and practical conference (June 17, 2016): (pp. 133-136). Lviv: Lviv Institute MAUP. Retrieved from [SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS OF THE MODERN PERIOD OF UKRAINE](http://li-

</div>
<div data-bbox=)

maup.edu.lviv.ua/uploads/media/content/zbirnyk_conf_2016.pdf [in Ukrainian].

3. Teslyuk, R. T., & Seleshchuk, H. P. (2017). Suchasni tendentsiyi ukrayins'koyi mihratsiyi ta samoorhanizatsiyi hromad mihrantiv [Modern tendencies of Ukrainian migration and self-organization of migrant communities]. *Rehional'na ekonomika – Regional Economy*, 4, 46-53. [in Ukrainian].

4. Kravtsiv, V. S. (Ed.) (2018). Terytorial'nyy rozvytok i rehional'na polityka v Ukrayini: Vyklyky ta priority staloho endohehnoho zrostannya rehioniv Ukrayiny v umovakh suchasnykh reform [Territorial development and regional policy in Ukraine: Challenges and priorities of sustainable endogenous growth of Ukrainian regions in conditions of modern reforms]. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

5. Oblikovano 1 506 476 pereselentsiv [1,506,476 displaced persons were recorded] (2018, May 21). *Website of the Ministry of Social Policy of Ukraine*. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/news/15316.html> [in Ukrainian].

6. Pro zabezpechennya prav i svobod vnutrishn'o peremishchenykh osib [On ensuring the rights and freedoms of internally displaced persons] (2014): Law of Ukraine, adopted on 2014, October 20, 1706-VII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 1, art. 1. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> [in Ukrainian].

7. Pro vnesennya zmin do Zakonu Ukrayiny «Pro zabezpechennya prav i svobod vnutrishn'o peremishchenykh osib» shchodo zabezpechennya prava na otrymannya komunal'nykh posluh [On Amendments to the Law of Ukraine «On the Guaranteeing of the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons» regarding the provision of the right to receive public utilities] (2017): Law of Ukraine, adopted on 2017, March 23, 1972-VIII. *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny – The Official Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 18, art. 218. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1972-19> [in Ukrainian].

8. Sadova, U. Ya. (Ed.). (2011). Rehional'na mihratsiyana polityka ta mekhanizmy yiyi realizatsiyi [Regional Migration Policy and Mechanisms for its Implementation]. Lviv: Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

9. Sadova, U. Ya. (Ed.). (2015). Naslidky mihratsiynykh protsesiv: novi vyklyky ta mozhlyvosti dlya rehioniv [Consequences of migration processes: new challenges and opportunities for regions]. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. Retrieved from <http://ird.gov.ua/irdp/p20150804.pdf> [in Ukrainian].

10. Sadova, U. Ya., Ryndzak, O. T., & Andrusyshyn, N. I. (2016). Aktual'ni problemy

zaynyatosti vnutrishn'o peremishchenykh osib: rehional'nyy aspekt [Actual problems of employment of internally displaced persons: Regional aspect]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika – Demography and Social Economy*, 3(28), 171-175. [in Ukrainian].

11. Sadova, U. Ya., Matkovskyy, O. S., & Hrynkevych, O. S. (Eds.) (2014). Metodychni rekomendatsiyi shchodo provedennya rehional'noho obstezhennya vnutrishn'o peremishchenykh osib-hromadyan Ukrayiny [Methodical recommendations for carrying out of the regional examination of internally displaced persons-citizens of Ukraine]. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

12. Sadova, U. Ya., Andrusyshyn, N. I., Ryndzak, O. T., & Bidak, V. Ya. (Eds.). (2015). Intehratsiya mihrantiv u pryymayuchy sotsium: sotsiokul'turolohichni aspekty modernizatsiynoho rozvytku rehionu [Integration of migrants into the receiving society: socio-cultural aspects of the modernization of the region]. Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

13. Ryndzak, O. T. (2016). Sotsiokul'turni aspekty intehratsiyi vnutrishn'o peremishchenykh osib u rehional'nomu vymiri [Sociocultural aspects of integrating internally displaced persons in a regional dimension]. *Rehional'na ekonomika – Regional Economy*, 3(81), 120-127. [in Ukrainian].

14. Pro rishennya Rady natsional'noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 4 bereznya 2016 roku «Pro Kontseptsiyu rozvytku sektoru bezpeky i oborony Ukrayiny» [On the decision of the Council of National Security and Defense of Ukraine dated March 4, 2016, «On the Concept of Development of the Security and Defense Sector of Ukraine»] (2016). Presidential Decree on 2016, March 14, 92/2016. *President of Ukraine Portal*. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832> [in Ukrainian].

15. Monitorynh mihratsiynykh protsesiv [Monitoring of migration processes] (2018). *Website of State Migration Service of Ukraine*. Retrieved from <https://dmsu.gov.ua/diyalnist/monitoring-migracziynix-procesiv.html> [in Ukrainian].

16. Sadova, U. Ya., Oliskevych, M. O., Ryndzak, O. T., & Andrusyshyn, N. I. (Eds.). (2015). Monitorynh sotsiokul'turnykh vyyaviv mihratsiyi v umovakh yevrointehratsiynykh protsesiv Ukrayiny: rehional'nyy aspekt [Monitoring of socio-cultural phenomena of migration in the conditions of European integration processes of Ukraine: regional aspect] (Methodical recommendations). Lviv: Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

Надійшло 22.05.2018 р.